

MAGNUS ÖHRN POJKLANDET

Pojken i svensk barn- och ungdomslitteratur

Stockholm: CKM, 2017. Skrifter utgivna av Svenska barnboksintitutet, nr 139 (169 s.)

Magnus Öhrn tok i 2005 doktorgrad på en avhandling om Fritiof Nilsson Piratens forfatterskap. Den fokuserer på hvordan Nilsson Piratens bøker framstiller og formidler fellesskap mellom gutter, det Öhrn kaller brorskapsdiskursen. I boka han utgir i år, *Pojklandet. Pojken i svensk barn- och ungdomslitteratur*, har han samlet ni artikler som følger opp hans sterke interesse for den type bøker for mellomstore barn som gjerne er blitt kalt "guttebøker".

Öhrn mener røttene til denne sjangeren i Sverige kan spores tilbake til tidlig 1800-tall, med blomstring framover i det 20. århundre, inntil den visner bort på midten av 1960-tallet. Bøkene han nærleser, enkeltvis eller i små grupper, viser at "det guttaktige" de gjenspeiler, kan ha ulike grader og uttrykk. Men hele veien kopler han sine studier til en kulturhistorisk kontekst der vekten ligger på endringer i hegemonisk maskulinitet, slik den er drøftet og forklart av bl.a. amerikaneren E. Anthony Rotundo og australieren R.W. Connell.

I samsvar med Rotundo oppfatter Öhrn framveksten av en forestilt gutteverden, en *pojksdom* (skal tilsvare det engelske *boyhood*) som en egen sone i livsløpet til en mann, dvs. et domene som ligger mellom barndommen og voksenlivet. Når dette guttelandet gradvis åpner seg på 1800-tallet, er det fordi menn ser seg tjent med å etablere et land som tydeliggjør motsetningen mellom kvinnenens og mennenes ulike sfærer. Det handler, i hvert fall tilsynelatende, om å etablere en egen sone som kan styrke menns patriarkalske makt. På den ene siden ved å tillate fri, ja løssluppen utfoldelse innenfor et eget, maskulint territorium, på den andre siden ved å mane til myndig ansvarlighet og selvkontroll.

Her ser vi en type tvetydighet, ambivalens, som blir tydeliggjort i bokas første artikkel. Eksempler fra 1800-tallet (Olof Fryxells *Snöfästningen*, Zacharias Topelius' historier om Walter i *Läsning för barn*, Gustaf af Geijerstams *Mina pojkar*) handler om gutter som i lek beveger seg klart utenfor hjemmet og utsetter seg for farer ute i naturen.

Det kan gå helt galt før enden blir god. Men disse historiene er fortalt slik at de mer er på parti med vågale gutters lek og utferdstrang enn de advarer dem – og leserne – med voksen pekefinger.

En bok om gutter som fikk stor applaus av et par kyndige kritikere da den utkom, var Sigfrid Siwertz *Mälarpirater* (1911). Den handler om tre gutter som tjuvlåner en seilbåt og drar på et spennende og risikabelt tokt i innsjøen Mälaren. Boka utkom på Albert Bonniers forlag og ble av flere i samtida lest som en bok for voksne, tydelig inspirert av den franske filosofen Henri Bergson. Hadde de rett, handlet dette om en gutts utvikling til en kraftfull, besluttsom mannsperson. Andre har siden lest den som en frisk og munter guttebok. Öhrn inntar en mellomstilling her. Han påviser at innad i guttekollektivet skjer det en ombytting: Fabian, arbeidergutten som var anfører og uansvarlig villbasse, må etter hvert avgi all sin makt til Georg, en skoleflink gutt med bakgrunn i solid middelklasse. Takket være ham vender båten trygt hjem. Men Fabian føler seg sviktet og forlater pirat-gjengen.

Öhrn mener teksten her viser til en ambivalens hos Georg. Georg har utnyttet sin proletære reisekamerat *instrumentelt*, gjort ham til et redskap som gir Georg atkomst til den autonomi som det fins rom for i "pojklandet". Dermed har Georg kvalifisert seg til å bli en vinner innenfor det rådende mannlige hegemoni i datidas samfunn. Men Georg kjenner også at noe viktig går tapt når Fabian ikke lenger vil være med: følelsen av varmt samhold gutter imellom, selv når de krangler og strides.

I artikkelen om Mälar-piratene gir Öhrn et uttømmende og presist bilde av en klassiker. En annen artikkel dreier seg om arbeiderforfatteren Hjalmar Wallander og hans fem guttebøker utgitt 1917–1927. Disse bøkene fikk dårlig salg og ingen nye utgaver. For gutter av det slaget de handlet om, var de nok altfor dyre. Wallander forsvant, oversett og glemt av den litterære offentlighet. Men Öhrn henter ham fram igjen og gir ham på flere måter en hedersplass, især ved å vise at basert på egne erfaringer kan Wallander skrive guttebøker med et helt autentisk-realistisk preg.

De guttene som streifer rundt i sine egne regioner i Stockholms sentrale arbeider- og industristrøk, likner i atferd og mentalitet mye på den slags gjenger vi finner i den tidens vanlige guttebøker. Slike gjenger avgrensner sitt territorium både ved å legge maksimal avstand til skole og voksne autoriteter og til jenter og familieliv. Som løpegutter med alle slags tilfeldige, korte oppdrag utgjør de et slags prekariat. Men de er langt fra framstilt som ofre. Tvert om, de svarer frekt tilbake på skjenn fra voksne og styrker sitt samhold med bruk

av saftig slang. Språket de bruker, viser også til klassebevisst forakt for de bedrestilte.

Språket, både utad og dem selv imellom, likner på brorskapsdiskursen som preger svenske guttebøker utgitt i samme tidsrom. Men her er det ikke slik at ustyrlige og ville gutter fra lavere sosiale lag henter fram ville instinkter hos "dannede" gutter med rot i middelklassen. I bøkene til Wallander framstår gutter samlet i flokk innenfor sitt selvskapte "pojkland" som like mye milde som ville, preget ikke minst av intern solidaritet og lojalitet.

Ulike former for lek med språk og uttrykk har alltid vært viktig i barne- og ungdomslitteraturen. Med utgangspunkt i en kjent studie av amerikaneren Peter Lyman, "The fraternal bond as a joking relationship" (1987) tar Öhrn i et par artikler for seg flere bøker med mye bruk av komiske effekter. I samsvar med Lyman kommer han fram til at den tøffe og burlesk fleipende språkbruken som ofte preger guttebøker, skyldes en grunnleggende ambivalens: guttene har sterkt behov for nærhet og intim kontakt, men må gi den uttrykk på en måte som samtidig viser evne til distanse og autonomi. Dette kan føre til at nært vennskap ytrer seg i bruk av grov humor og vilter slosskamp. Det er en tvetydighet som Öhrn mener kan leses ut av bildet på forsiden av Ebbe Lieberaths *Klämmiga pojkar* (1924). Et utsnitt av dette bildet står også på forsiden av *Pojklandet*.

Et liknende dobbeltperspektiv finner vi også i artikkelen om Sören Olsson og Anders Jacobssons lange serie ungdomsromaner i dagbokform, bøkene om Bert. Serien ble innledet i 1987 med *Berts dagbok*, men har blitt fulgt opp i flere runder fram til i dag. Bokserien har hatt stor gjennomslagskraft, men selv om den har hatt kult-status for flere generasjoner svenske guttelesere, har den blitt nærmest ignorert i litteraturvitenskapelig sammenheng. Dagboka er kjent som en sjanger som er øremerket for unge jenter og deres behov for intime betroelser. Det vet også Bert, og på særs guttaktig vis, med mye bruk av grotesk humor, blir bøkene henvendt eksklusivt til et hemmelig brorskap av unge gutter.

Som litteraturforsker viser Magnus Öhrn stor sans for en henvendelse "oss gutter imellom". Opprettingen av et eget domene for gutter, litterært og i egne liv, ble, som nevnt, lenge oppfattet som nødvendig for å gjøre dem til skikkelige mannfolk. Kjønnforskeren R. W. Connell så dette som ledd i en diskurs som styrket et fortsatt mannlig hegemoni. Den sosialhistorisk funderte E. Anthony Rotundo er mer nyansert og legger vekt på de motstridende impulsene som rår i den formen for *boyhood* som utvikles i Amerika og etter hvert i Europa.

Rotundo er en viktig støttespiller i boka *Pojklandet*. Öhrn leser ikke bøkene han omtaler primært som indisier på sikring av mannlig overherredømme under skiftende betingelser. Han stiller seg i stedet åpen for hva og hvordan de kommuniserer som litterære tekster, ikke minst i bruken av humor. Ofte har denne humoren blitt oppfattet som subversiv og ekskluderende, især av kvinner. Öhrn oppfatter den i stedet som en streben henimot fellesskap og intimitet. Og termen han da kan støtte seg på, er uttrykket "homososialitet", utviklet av mannsforsker Thomas Johansson i boka *Det första könet* (2000).

Selv har jeg hatt stor glede av artiklene i denne boka. Som leser av alle slags guttebøker i 1950-åra, den gang stort sett lavt estimert av barnelitterære forståelsegjørere, kan jeg nå lettere vedstå meg min leseglede som ganske berettiget. Langt på vei rehabiliterer Magnus Öhrn også sjangeren guttebøker kunstnerisk, og det fins understrømmer i dem som peker framover mot en mer åpen arena for kjønnsidentitet, ikke minst i sjangeren ungdomslitteratur. Dette framgår også av bokas siste artikkel, der Öhrn følger utviklingen fram mot en slags skjør manndom i Tove Janssons bøker om Mummipappa. Hans leting etter egen kjønnsidentitet som far og ektemann, framstår hele veien som ustø og vakkende. Men i egne øyne, kommer han til slutt i mål, selv om han er alene om å se det slik.

Denne leseren oppfatter boken som både skarpsynt og vidsynt. På en variert, nyansert og fornyende måte tar den for seg en sjanger som lenge var uglesett, og artiklene i boken får fram trekk som ikke peker mot mannlig hegemoni, men snarere tvert imot. I følge Thomas Johansson kan en slik forskning, "leda till att den stela manliga masken förvandlas till något mer uttrycksfullt och levande". Ja, nettopp!

Harald Bache-Wiig
Professor i nordisk litteraturvitenskap
Universitetet i Oslo